

Mi a stílus?

(Újabb válaszok egy megválaszolhatatlan kérdésre)

I.

Tünődve lapozgatok egy szép kiállítású, gazdagnak ígérkező tartalmú könyvben.¹ A kötet az 1991. október 9—11-én P. Cahné és G. Molinié szervezésében a párizsi Sorbonne-on megrendezett tudományos tanácskozás (kollokvium) anyagát teszi közzé. Az ott elhangzott előadások közül 18-nak a szövegét (pontosabban: ezeknek tanulmányá fejlesztett, jegyzetekkel ellátott változatát) tartalmazza. A tartalomjegyzék végén a szerkesztők sajnálkozva tudatják az olvasóval, hogy Nicolas Ruwet előadását (Le style, une notion préthéorique — A stílus, egy elmélet előtti fogalom) nem állt módjukban közölni. Nos, ezt mi is csak sajnálhatjuk!

A kötet élén Pierre Larthomas előszava és Robert Martin bevezetője áll. Így a könyv összesen húsz magvas fejtegetést tartalmaz. A tanulmányok a szerzők nevének betűrendjében következnek egymás után, vagyis a kötetnek nincs belső szerkezeti tagoltsága. Ez a szerkesztői megoldás összhangban van a kollokviumon elhangzott előadások tartalmi és szemléletbeli sokféleségével (mondhatni: heterogenitásával). Azt azonban szóvá kell tennünk, hogy a kötetnek nincs se tárgy-, se névmutatója, így elég nehéz benne — legalábbis első átnézésre — eligazodni.

Az 1991. októberi konferenciát ezzel a címmel rendezték meg: Mi a stílus? Valójában az előadások sokkal tágabb témakört ölelnek fel. Tehát azon kívül, hogy mi a stílus, foglalkoznak a következő, nem kevésbé nehéz kérdésekkel is: mi a stilisztika?, milyen (legyen) a stilisztika?, mi a kutatási feladata, illetékes-

ségi területe?, milyen viszonyban van a retorikával, a poétikával, a szemiotikával (francia terminológia szerint: *szemiológia*-val) stb.? Az előadások általában elméleti, módszertani jellegűek, de akad néhány konkrét stilisztikai tárgyú írás is: Jean-Michel Adam Rimbaud Pokolbeli évad című prózaverse első mondatának mint stílusténynek az elemzését mutatja be; Michel Arrivé (az a bizonyos Arrivé, aki 1969-ben elparentálta a stilisztikát) a pszichoanalitikus filozófusnak, Lacannak a stílusáról értekezik. De az elméleti tanulmányok is tartalmazznak számos kitűnő, elmélyült stíluselemzést, például Riffaterre-ét Balzacról és Proustról vagy Harald Weinrichét a Roland-énekről, Corneille-ről és Giraudoux-ról.

A konferencia előadói csaknem mind franciák, kivéve két németet (Wolf-Dieter Stempel, Harald Weinrich), a már bízvást amerikaiak tekinthető veterán Michael Riffaterre-t, valamint a magyar születésű Kibédi Varga Áront (az amszterdami egyetemről).

Sok „nagy név” szerepel a kötetben. A fentiekén kívül, szinte találomra: Michel Le Guern, Georges Molinié, Jean Molino, François Rastier. A legtöbb új gondolatot azonban, legalábbis e sorok írója szerint, Riffaterre és Weinrich tanulmánya tartalmazza. Ezekről tehát érdemes egy kissé részletesebben is szólni.

Riffaterre előadása (L'inscription du sujet — Az alany inszkripciója) már címével is fejtörésre készíti az olvasót. Az *inscription* ugyanis itt nem 'felirat'-ot jelent, hanem egy sajátos új fogalomnak a jelölője: annak a folyamatnak, amelynek révén a közlő, az írás alanya „beírja”, „beleírja” magát a szövegbe. Másképpen: az elbeszélő „megszövegezése”-ről, „szöveggé írásáról/változtatásá”-ról van szó. Ennek Riffaterre két válfaját mutatja be: az *intertextuális* és az *anamorfikus* inszkripciót.

Az előbbi Balzac Parasztok című regényének egyik részlete példázza: a szerelmi epizód elbeszélésében és olvasói befogadásában egyaránt meghatározó jelentőségű az ún. intertextus, azaz a szövegek közötti „szöveg”: a mitológia, a közhelyek, az irodalmi motívumok, klisék állománya mint az író és az olvasó közös elő- vagy háttérismerete. (Erről l. a szerzőnek két korábbi tanulmányát is: *Fonction du cliché dans la prose littéraire* — A klisé funkciója a szépprózában; *L'étude stylistique des formes littéraires conventionnelles* — A konvencionális irodalmi formák stilisztikai tanulmányozása [Riffaterre 1971: 161—81, 182—202].)

Az inszkripció másik fajtája az *anamorfikus*. Ennek a terminus technicusnak (?) a lefordítására még kevesbe vállalkoznék, mint az *inszkripció*-éra. Talán a példa világosabbá teszi, miről van szó. Proust Az eltűnt idő nyomában Sodoma és Gomorra című kötetében szójátéknak látszó, de a szokványos szójátékoknál jóval mélyebb értelmű kapcsolatot teremt a mitológiai *Andromède* név és az *androgyné* 'kétnemű' jelző között, ezzel utalva a homoszexuális Charlus báró kettős, „férfi-nő” természetére.

Riffaterre tanulmányának összegezése két paradoxon az inszkripcióról és a szubjektivitásról:

¹ Molinié, Georges—Cahné, Pierre (szerk.): *Qu'est-ce que le style?* Presses Universitaires de France. Paris 1994. 354 oldal

a) Az inszkripció paradox volta abból ered, hogy nem annyira a szövegben megy végbe, mint inkább egyebütt: akár a ki nem mondottban, a syllepsis rejtett vagy túlsó oldalán, akár az intertextusban.

b) A szöveg alanyának egyedisége, egyedülvalósága (*unicité*) csak a közhe-lyekhez vagy az előre látható kijelentésekhez képest érzékelhető. Épp azáltal rajzolódik ki, hogy rajta hagyja különbözőségének nyomát a már ismert szöveg-részleteken (kliséken, mitikus elbeszéléseken stb.). Röviden: a szövegalkotó, az írás alanya a Másik közvetítésével „írja be” magát az irodalmi műbe (312).

Harald Weinrich előadása a stílus és a memória (pontosabban: az antik retorikában a szónoki tevékenység negyedik szakaszaként számon tartott *memoria*, azaz az emlékezetbe vésés) kapcsolatával foglalkozik. A klasszikus *inventio* — *dispositio* — *elocutio* — *memoria* — *actio* művelet sor tagjai közül a mai stilisztikával az *elocutio* (a nyelvi formába öntés, feldíszítés) van a legszorosabb kapcsolatban. Ezt eddig is tudtuk. Amire Weinrich rámutat, az az, hogy az *elocutio* voltaképp a memoriát szolgálta, mnemotechnikai jelentősége volt. A szónok az elvont fogalmakat azért konkretizálta, azért oltóztette konkrét, vizuális képekbe, hogy ezzel saját magának is, hallgatóságának is könnyebben megjegyezhetővé tegye.

Európában — állapítja meg Weinrich — a felvilágosodás kora óta mindinkább csökken az emlékezőtehetség becsléte (gondoljunk csak a memoriternek mint iskolai feladatnak a szinte teljes eltűnésére!). Napjainkban, az írásbeliség egyeduralmának megszűnésével, talán oldódik ez az egyoldalúság, s a memória visszanyer valamit korábbi jelentőségéből.

Weinrich a stilisztikai és a mnemonikus funkció azonosságát három különböző korból való irodalmi szöveg elemzésével igyekszik bizonyítani: a középkori Roland-énekekben, a klasszikus kori Corneille-dramában és a modern Giraudoux-műben egyaránt a nyelv és a memória viszonyát vizsgálja.

A „nagy nevek” közül csak Daniel Delast, a Langages új stilisztika-számának szerkesztőjét hiányolhatjuk, aki ott összefoglaló szemleciiket is közölte a francia stilisztika mai helyzetéről (Delas 1995).

A kötet szerzői közül egyesek történeti perspektívába helyezik a stilisztika problematikáját: így olvashatunk többek között a latin stilisztikáról (Jacqueline Dangel: *Imitation créatrice et style chez les Latins* — Alkotó utánzás és stílus a latinoknál), a „nagy stílus” fogalmáról (Marc Fumaroli: *Le grand style* — A nagy stílus; itt valójában a theophrasztoszi eredetű három stílusnem egyikéről, a „legfelső”, „fennkölt” vagy „súlyos” stílusról, a latin *stilus gravis*-ről van szó), végül a „klasszikus kor”, azaz a francia XVII—XVIII. század retorikájáról (Michel Le Guern: *Sur la place de la question des styles dans les traités de rhétorique de l'âge classique* — A stílusok kérdésének helyéről a klasszikus korszak retorikai értekezéseiben).

Más szerzők inkább általános stilisztikai problémák iránt érdeklődnek: érdekes tanulmányt olvashatunk az irónia kifejezőeszközéről (Philippe Hamon: *Stylistique de l'ironie* — Az irónia stilisztikája), a szövegsemantika stílusfogalmáról (François Rastier: *Le problème du style pour la sémantique du texte* — A stílus problémája a szövegsemantika számára) és a stílus szemiotikai elméle-

tének kidolgozásáról, ez utóbbiról kettőt is. Ezek — a szerzői nevek véletlen hasonlósága folytán — épp egymás mellett vannak a kötetben (Georges Molinié: *Le style en sémiostylistique* — A stílus a szemiotikai stilisztikában; Jean Molino: *Pour une théorie sémiologique du style* — A stílus szemiotikai elméletéért).

Mindez a tartalmi sokféleség, sokszínűség azonban nem teszi szétesővé a kötetet, mert akármilyen tárgyúak is a benne szereplő tanulmányok, mindegyikben ugyanazok a fő kérdések vetődnek fel: a gondolat és a nyelv (használat) (*langage*) viszonya, a tartalom (*fond*) és a forma közötti megkülönböztetés érvényessége, bizonyos kulcsfogalmak használati értéke, felhasználhatósága.

A cikkek többségének szemléletmódja történeti. Az ókori szerzők közül Platón és főleg Arisztotelész idéztek. A modernek közül Jakobsonra nem vagy csak ritkán hivatkoznak (ennek az előszó szerint kétféle oka lehet: vagy azért, mert nevezetes tényezői és funkciói napjainkra vitathatóvá váltak, vagy — épp ellenkezőleg — azért, mert már átmentek a köztudatba, szellemi köztulajdonba kerültek). Érdekes, hogy Ballyra gyakrabban hivatkoznak, mint Spitzerre, pedig a genfi nyelvész kirekesztette a stilisztikából az egyéni és a szépirodalmi kifejezésmod vizsgálatát. (Ha viszont arra gondolunk, hogy a konferencia előadójának nagy többsége francia volt, már sokkal kevésbé meglepő Bally főlénye Spitzerrel szemben.)

II.

A kollokvium címe, illetve a résztvevők elé állított kérdés ez volt: Mi a stílus? E kérdést az előadók egyike, Dominique Maingueneau „jlesztő”-nek nevezte (187). S valóban, kevés ilyen nehéz kérdés van a stilisztikában (már ha a kérdést igazán komolyan vesszük). Az előszó írója, Pierre Larthomas szerint a kötet tanulmányaiban egyetlenegy pontos és teljes választ sem találunk a címben feltett kérdésre. Mivel a konferencia résztvevőinek sem a szakmai illetékességét, sem a válaszára való eltökéltségét nem vonhatjuk kétségbe, a válasz elmaradása annak tudható be, hogy a kérdésre nem lehet válaszolni (2).

Persze egy lexikoncikkbe vagy tankönyvbe illő meghatározást nem nehéz adni, pl. így: „valamely élőszóban elhangzó vagy leírt szövegnek, illetve ilyen szövegek egy bizonyos osztályának nyelvi megformálásmódja” (az olvasó szíves engedelmével a fentieket egy saját régi cikkemből másoltam ki: Kemény 1980: 29). Csakhogy mi az, hogy „nyelvi megformálásmód”? Mi tartozik bele ebbe, ami (még és már) nem nyelvtani (hang-, szó-, szó szerkezet-, mondat- és szöveg-tani) sajátosság, hanem par excellence a stílus körébe tartozó jelenség? Erről tudományos pontossággal — és egy jó definíció tomorságával! — egyelőre nem tudunk szót adni. És ezt az *egyelőre* szót nyugodtan idézőjelbe tehetjük, mert az efféle alapfogalmakat (mint szó, mondat stb.) tudományosan általában nem is lehet meghatározni, hanem a priori kategóriaként kell tudomásul venni. Ám ez nem ok arra, hogy ne próbáljunk meg időről időre valamivel közelebb jutni az elvileg megoldhatatlan feladat megoldásához. Ezért nem tekinthető kudarcnak a „teljes és pontos meghatározás” elmaradása.

A kötet címe (Mi a stílus?) tehát valami olyasmit ígér, amiről előre tudhatunk, hogy nem kaphatjuk meg. Abból azonban, hogy a stílust tudományos pontossággal nem lehet meghatározni, egyáltalán nem következik, hogy stílus nincs is. Ez volt a véleménye pl. Bennison Graynek, aki épp negyedszázaddal a mi könyvünk megjelenése előtt abban vélte megtalálni a stílus problémájának megoldását, hogy a stílust nemlétező valaminek minősítette, olyan segédfogalomnak, amilyen az éter volt a tudományos fizika előtti fizikában (Gray 1969).

De eppígy nem következik belőle a másik szélsőség, tehát az sem, hogy a stílust mindenhatóvá, mindent átfogóvá tegyük, s végső soron azonosítsuk a művel így jart el pl. Henri Meschonnic (1970—77), aki szerint „a stílus maga a mű” A stílus fogalmának ilyen abszolutizálása ugyanolyan terméketlen a stílusztika számára, mint a másik véglet, a stílus léteinek tagadása. Tehát: a stílusztikai abszolutizmus és a stílusztikai nihilizmus végletei között egyensúlyozva valahol az „arany középúton” kell(ene) járnunk — egy stílusztikai realizmus jegyében. A könyv legtöbb tanulmánya azt a reményt kelti, hogy van ilyen.

Stílus tehát van, ezt intuitíve mindenki tudja, de nem lehet, talán nem is szükséges meghatározni. Mi következik ebből a stílus tudományára, a stílusztikára nézve? A kötet előszava kimondja: mivel a *stílus* szó nem definiált, a *stílusztika* szó sem lehet az. Am ezen a területen nem az a fontos, hogy eljussunk egy csillogó, valójában azonban üres formulához, hanem hogy jól körülhatároljuk azokat a problémákat, amelyeket egy olyan tudományszaknak (ti. a stílusztikának) a létezése vet fel, amelyet némelyek még mindig haboznak tudománynak tekinteni (Larthomas, 2).

Az, hogy „haboznak”, enyhe kifejezés. Még jól emlékszünk arra, hogy a hatvanas évek végén a stílusztikát egyenesen holtta nyilvánították (vö. Arrivé 1969: 3). Pierre Larthomas az előszóban érezhető elégedettséggel állapítja meg, hogy az utóbbi húsz évben — tehát 1971 és 91 között — megsokszorozódtak a stílusztikai kutatások, s ez a diszciplína életképességét látszik igazolni. Ehhez némi malíciával, még ezt is hozzáteszi: „Elmondhatjuk, Corneille-t parodizálva, hogy a halott, akít megöltek, elég jól van” (5).

A stílusztika tehát visszanyerte életerejét, ezt tanúsítja a meglepő számu kézikönyv, bevezető és értekezés németül, angolul, spanyolul, franciául és olaszul (Jean Molino, 213). Itt nincs arra terünk, de szükség sincs rá, hogy felsoroljuk az Arrivé „jóslata” óta megjelent angol, német, francia stb. nyelvű stílusztikákat. Csupán néhány nevet és évszámot villantunk fel annak jelzésére, hogy a hetvenes évek elején a (tetsz)halott életre kelt: M. Riffaterre 1971, N. E. Enkvist 1973, G. W. Turner 1973, W. Sanders 1977, B. Sandig 1978, B. Spillner szerk. 1984, G. Molinié 1986, 1989, K. Wales 1989, B. Sowinski 1991, A. Hirschberg-Pierrot 1993. Egyre-másra jelennek meg a szakfolyóiratok stílusztikai számai (a két legújabb: a *Langages* 118., 1995. júniusi és a *Helikon* 1995/3. száma). Az újabb magyarországi termésből három olyan művet említhetünk (R. Molnár—Vass 1989, Szathmári 1994, Szikszainé Nagy 1994), amely elsősorban a középiskolai és egyetemi stílusztikaoktatás segítésére készült, de megjelenőben van egy tisztán tudományos jellegű tanulmánygyűjtemény is (Szathmári szerk. 1995).

Nem látszik tehát megalapozatlannak Pierre Larthomas optimizmusa, aki az ismertetett kötet előszavában kijelenti: eljött a pillanat, hogy proklamáljuk, a stílusztika önálló tudományág, ami azt jelenti, hogy körül tudja határolni működési területét, be tudja mutatni elemzési módszereit, el tudja készíteni az alkalmazott eszközök és az elért eredmények szintézisét, s mindezt egyszerű, pontos és koherens terminológiával (6).

Ezzel a győzelmi jelentéssel azonban nem mindenki ért egyet. Pl. a témában igencsak kompetensnek mondható Daniel Delas a *Langages* említett számában ezt írja: „Franciaországban éppoly lehetetlen meglenni a stílus fogalma nélkül, mint úgy tekinteni a stílusztikát, mint egy különálló teljes diszciplínát” (i. h. 92). (Az utóbbi megjegyzés nyilvánvaló ellentétben áll Larthomas fenti kijelentésével, s ez talán megmagyarázza, miért maradt távol Delas a „Mi a stílus?” kollokviumról.)

Delas szerint a *stílusztika* főnév helyett — szerényebben és óvatosabban — csupán a *stílusztikai* mellékevet kellene használni (franciául ez szójáték, mert ott mind a kettő *stylistique*). A stílusztikai kutatás vagy elemzés a következőket képes és köteles vizsgálni: a kifejezésmódot, írásmódot (*écriture*), a szavak kombinálódását, vagyis a közöttük létrejövő viszonylatokat és kölcsönhatásokat, továbbá mindazt, amit a szöveget író alany elrendez a szövegben, mégpedig akár irodalmi, akár nem irodalmi, de mindenképpen prózai szövegben (Delas 1995: 92). S még hozzáteszi, pár sorral lejjebb: a stílus-próza asszociáció jó asszociáció (uo.).

Érdekes ismétlődés: évtizedekkel ezelőtt a nagy hatású Charles Bally a szépirodalmat akarta kirekeszteni a stílusztikából, most Daniel Delas a költészetet akarja ugyanezt tenni. Lássuk, milyen érvekre támaszkodva!

Először is idézi kötetünk bevezetőjéből Robert Martinnek azt a gondolatát, hogy a stílus fogalma egy változatlansági előfeltevést hordoz: a referenciális funkciót. A stílusztikai variáció változatlanul hagyja a valóságértékeket. Épp ezért mihelyt a referenciális funkció elhomályosul, a stílus fogalma veszít érvényességéből (11) Stílusról tehát csak akkor van értelme beszélni — tehetjük hozzá — ha a valóságvonatkozás (a referencia) szilárd, állandó, következőképp megbízhatóan azonosítható. Ugyanarról, de másképpen — ez a stílus lényege.

A költészetben — különösen a modern költészetben — azonban elhalványulnak a referenciális (a valóság-) vonatkozások. A költészet nyelve, mint Roman Jakobson évtizedekkel ezelőtt találóan megállapította, mindinkább „átlátszatlanná” válik. Az irodalmi kommunikációban a referenciális funkcióval szemben a poétikai funkció tesz szert meghatározó szerepre, dominanciára. A művészi szöveg elsősorban nem a nyelven kívüli valóságra referál valamely közös jelrendszer (kód) közvetítésével, hanem önmagára mint sajátos nyelvi-észleltikai entitásra (üzenetre) összpontosítja a befogadó figyelmét. Ennek folytán — legalábbis Robert Martin szerint — stílusról csupán a Voltaire, Chateaubriand, Flaubert típusú és műfajú írók esetében beszélhetünk, ezzel szemben Ronsard-nak vagy Rimbaud-nak nincs stílusa. Más szavakkal: nem stílusa van, hanem világa.

A továbbiakban Kibédi Varga Áron tanulmányára hivatkozik Delas Kibédi Vargának is az a véleménye, hogy a modern költészet stílusa nem az ismert valóságemekhez és -összefüggésekhez képest funkcionál. A modern költeménynek valójában nincs is referencialis aspektusa (valóságvonatkozása). Nem ábrázolja vagy kifejezi, hanem létrehozza tárgyát. A szónak a dologgal való egybevágósága megfordul: a költő kimondja a szót, és a dolog létrejön. A modern költészetben a nyelv performatív használata válik uralkodóvá, sőt kizárólagossá. A költői szó nem közöl, nem utal valamire, hanem cselekszik (173).

Mindezek persze nem egészen új gondolatok. Már Archibald McLeish, az angolszász Új Kritika nagy hatású költő-teoretikusa is kijelentette, hogy „a vers nem jelent, a vers — van”. S annak is megvan vagy másfél évtizede, hogy Esterházy Péter stílusát többek között azért méltatják, mert nála a jelentéshordozó nyelv helyét egy jelentésteremtő nyelv foglalja el.

Ha következetesen végigvisszük ezt a gondolatmenetet, meg kell állapítanunk — s ezt Kibédi Varga, majd őrá hivatkozva Daniel Delas meg is teszi —, hogy a modern költészet nem viseli el a stilisztikai elemzést, nem elemezhető a stilisztika eszközeivel. Sőt mint az Esterházy-példa is mutatja, talán már a művészi, kreatív próza sem fogadja el a stilisztikai megközelítést. Vagyis oda lyukadunk ki, hogy a próza sem maradhat meg a stilisztika vadászterületének, ahogyan Daniel Delas véli.

Így zsugorodik, Balzac számbőrének módjára, a stilisztika illetékességi köre némely elméletíró munkásságában. Ám ettől függetlenül továbbra is írnak — jó és gyöngébb — stilisztikai elemzéseket, tanítanak stilisztikát az egyetemen, rendeznek tudományos tanácskozásokat ebben a tárgyban (mint a franciák 1991-ben vagy a magyarországi stíluskutatók a budapesti bölcsészkaron 1995 novemberében).

A stilisztika tehát él, s mi abban reménykedünk, hogy akinek holt híret költik, az sokáig él.

HIVATKOZÁSOK

Arrivé, Michel: Postulats pour la description linguistique des textes littéraires. — *Langue Française* nr. 3, 1969, 3—13

Delas, Daniel: La stylistique française. — *Langages* nr. 118, 1995. jún., 85—96

Enkvist, Nils Erik: *Linguistic stylistics*. Mouton, The Hague, Paris 1973.

Gray, Bennison: *Style: the problem and its solution*. Mouton, The Hague 1969.

Herschberg-Pierrot, Anne: *Stylistique de la prose*. Belin, Paris 1993.

Kemény Gábor: Stílus, stíluselemzés, prózaelemzés. — *Ny.* 104 (1980): 29—38

Meschonnic, Henri: *Pour la poétique* I—IV. Gallimard, Paris 1970., 1973., 1973., 1977.

Molinié, Georges: *Éléments de stylistique française*. Presses Universitaires de France, Paris 1986., 1991.

Molinié, Georges: *La stylistique*. Presses Universitaires de France, Paris 1989., 1991.², 1993.³

R. Molnár Emma—Vass László: *Stilisztikai ábécé a magyar nyelv és irodalom tanításához*. Szegedi ny., Szeged 1989.

Riffaterre, Michael: *Essais de stylistique structurale*. Flammarion, Paris 1971.

Sanders, Willy: *Linguistische Stilistik*. Grundzüge der Stilanalyse sprachlicher Kommunikation. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1977.

Sandig, Barbara: *Stilistik*. Sprachpragmatische Grundlegung der Stilbeschreibung. Gruyter, Berlin—New York, 1978.

Sowinski, Bernhard: *Stilistik*. Metzler, Stuttgart, 1991.

Spillner, Bernd (szerk.): *Methoden der Stilanalyse*. Günter Narr, Tübingen 1984.

Szathmári István: *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1994.

Szathmári István (szerk.): *Hol tart a stilisztika?* Stíluselméleti tanulmányok. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1995. (s. a.)

Szükszainé Nagy Irma: *Stilisztika*. Trezor, Bp. 1994.

Turner, G. W.: *Stylistics*. Penguin, Harmondsworth 1973.

Kemény Gábor

A stilisztika Janus-arca hazai tükrében

A stilisztikai szakirodalom tekintélyes hányadát teszik ki azok a munkák, amelyek e tudományág tárgykörének meghatározásával, a fogalmak értelmezésével és módszertani kérdésekkel foglalkoznak. Ez az önértelmező művelet szükségszerűen jár együtt a más tudományokhoz fűződő viszony elemzésével, amelyben hagyományosan a retorika, a nyelvészet és az irodalomtudomány játssza a főszerepet. Minden olyan változás, amely ezekben a diszciplínákban végbemegy, mélyen érinti a metszéspontjaikon elhelyezkedő stilisztikát, újabb és újabb ösztönzést adva az önértelmezésnek és a tudományközi kapcsolatok újragondolásának.

Dolgozatomban a magyar stilisztika tudományközi kapcsolatainak módosulásán keresztül próbálom megragadni azokat a változásfolyamatokat, amelyek az utóbbi öt évtized során a tudományágban végbementek, és amelyek kihatottak a diszciplína önértelmezésére is. Itt elsősorban a nyelvészethez és az irodalomtudományhoz fűződő kapcsolatra kell gondolnunk. Úgy vélem, ez a külsődleges nézőpont és megközelítés inkább kiemeli azt a szoros összefüggést, amely egy tudományág tárgyköre és tudományrendszertani helye között van. Ez a kérdés napjainkban ismét időszerűnek látszik. Több jel mutat ugyanis arra, hogy a nyelvészet ún. pragmatikus fordulata jelentős hatást gyakorol a stilisztikára. Leginkább azzal, hogy mint a nyelvi együttműködés egyik tényezőjét vizsgáló tudomány, szerepet kap a nyelvhasználat tanulmányozásában. Ez föltehetőleg együttjár majd a stilisztika hagyományos feladatkörének bővülésével, ami szükségszerűen vonja maga után mind fogalmainak, módszereinek, mind tudományközi helyzetének újragondolását. Az alábbi vázlat ehhez a várható önértelmezéshez kíván tudománytörténeti adalékkal szolgálni abban a meggyőződésben, hogy a továbblépéshez a tudományág alakulástörténetének hazai sajátosságai is tanulságosak lehetnek.

Forrásként az alábbi típusú szakmunkákra támaszkodom: 1. a hazai stíluskutatás egy-egy szakaszát áttekintő, összegző tanulmányokra; 2. a külföldi stíluskutatást bemutató, azt az itthoni eredményekkel szembesítő elemzésekre; 3.